

Brevíssima crònica d'una missió de treball de camp a Alfara de Carles a la recerca de la casa d'un pilot amic d'En Colom

Autor: Biel Ferrer Puig i Jordi Bilbeny

Data de publicació: 12-01-2026

En Jordi Bilbeny, filòleg, escriptor i cap de Recerca de l'Institut Nova Història, i En Biel Ferrer Puig, filòleg, professor (jubilat) de Llengua Catalana i Literatura a diversos instituts del Camp i de l'Ebre i secretari del Consell Rector de la Universitat Nova Història, ens expliquen el viatge que van fer plegats, dimecres, 24 de setembre de 2025, dia de la festivitat de la Mare de Déu de la Mercè, fins a Alfara de Carles, a la comarca del Baix Ebre, per tal de visitar la casa d'un pilot que la tradició oral documenta relacionat amb un Colom amic seu que va descobrir el Nou Món.

Fou dimecres, 24 de setembre de 2025, quan nosaltres dos, En Jordi Bilbeny, filòleg, havent sortit de casa seva a Solivella, i En Biel Ferrer, també filòleg, havent estat recollit a Reus, davallàrem en cotxe fins a les Terres de l'Ebre. Ens havíem proposat d'arribar a Alfara de Carles (a la comarca del Baix Ebre, al bell mig del Parc Natural dels Ports) a mig matí: en tindríem prou per a fer una breu, petita i tanmateix necessària missió de treball de camp a la recerca de la casa d'un pilot d'aquesta vila del Baix Ebre que tenia un amic a Tortosa que es deia Colom, que deia que havia descobert un Nou Món, de la qual missió aquest text n'és una brevíssima crònica (intitulada com aquella Brevíssima relació de la destrucció de la Història. La falsificació de la descoberta catalana d'Amèrica, de Jordi Bilbeny, editada per Els llibres del Set-ciències, el 1998, i reeditada per Librooks, el 2014).

Ens hi aventuràvem a partir de les dades que ens aportava el llibre Colón tal como fué. Los problemas de la nacionalidad y de la personalidad de Colón y su resolución más justificada, de N'Enrique Bayerri Bertomeu (Porter Libros: Tortosa, 1961, de 802 pàgines): "Ha sido justificada curiosidad de algunos de mis amigos saber de mí por dónde y cuándo comenzaron mis relaciones con Colón.

No tengo inconveniente en revelarlo. Por otra parte, la cosa no oculta misterio ni secreto trascendental: es la más natural, obvia e intrascendente que imaginarse pueda". El volum encara es pot trobar en llibreries d'antic i webs de llibres de segona mà: <https://www.todocoleccion.net/libros-segunda-mano-biografias/colon-tal-cual-fue-enrique-bayerri->

bertomeu-1961~x293608438 en prou bon estat. En Bayerri hi exposava que un testimoni oral sobre un pilot d'Alfara de Carles tenia un amic dit Colom que va anar al Nou Món i va morir encadenat. I això s'acorda, certament, quasi del tot amb la biografia del Descobridor.

Fèiem aquesta davallada a les comarques centrals dels Països Catalans al cap d'un parell d'anys d'haver baixat també fins a les Terres de l'Ebre, amb la companyia d'una tercera filòloga, l'alforgenca Na Isabel Llopis, concretament, dimecres, 3 de maig de 2023, per tal d'analitzar la còpia de Los Col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa, d'En Cristòfor Despuig, que havia adquirit l'Arxiu Històric Comarcal del Baix Ebre, amb seu als magnífics Reials Col·legis de Tortosa, una de les joies del Renaixement català. L'edició facsímil del manuscrit que es conserva en aquest Arxiu va ser una realitat aqueix mateix any, a cura de N'Enric Querol, i obsequi de part del director de l'Arxiu, N'Albert Curto, a tots tres (moltes gràcies!).

El conjunt renaixentista dels Reials Col·legis va desenvolupar-se a partir del convent dels dominicans, establert en un petit recinte cedit per la municipalitat al segle XIV. La fundació, per part de Carles I i de Felip II, del col·legi de Sant Jaume i Sant Maties, l'any 1544, juntament amb la presència d'importants bisbes relacionats amb la monarquia, va ser el revulsiu que va afavorir la construcció dels altres dos grans edificis, el col·legi de Sant Jordi i Sant Domènec i l'església del complex. El conjunt dels Reials Col·legis és un exemple únic a Catalunya de l'arquitectura renaixentista de la Corona Catalanoaragonesa i cal destacar-ne el fris esculpit amb les efígies i els escuts de les parelles reials de la Corona des de Ramon Berenguer IV i Peronella d'Aragó fins a Felip III i Margarida d'Àustria.

La importància de Tortosa a l'Època Medieval i a l'Època Moderna és deguda, entre d'altres factors, a la navegació fluvial i és ben visible en la seva arquitectura; també es pot personalitzar en figures del Renaixement literari català com En Cristòfor Despuig (1510-1574) o del Barroc literari com En Francesc Vicent Garcia (1582-1613), un dels poetes catalans barrocs més rellevants, més conegut com el Rector de Vallfogona, que s'hi va criar i s'hi va formar.

I vet aquí com, relacionant el llibre d'En Despuig amb les gestes d'En Colom, és com En Bayerri inicia el capítol XI, "La patria genovesa-tortosina de Colón", del seu llibre, i, més concretament, l'apartat "La tradición tortosina sobre Colom genovés de España", a la pàgina 665, en acabat d'haver abordat altres opcions sobre l'origen de l'almirall:

"1) Despuig, ya entrado en años en 1557, cuando acabó sus Col·loquis, nombra a Colom genovés (sic), es decir, un catalán, por su apellido, y genovés. No habiendo, en toda la tierra catalana otra Génova fuera de la tortosina, ¿de dónde podía venirle llamarse con apellido catalán, sino de allí?

2) La abuela de los Cervetos, de Tortosa, cuando hacia 1927 oyó decir que yo defendía la teoría de Colón nacido en Ferrerías (la Génova tortosina) díjome: "Le felicito, porque esto ya me lo decía nuestro abuelo".

El día 2 de Enero de 1952, cerca del mediodía, se me presenta en el Museo-Archivo una señora de aspecto de muy entrada en años, acompañada del Auxiliar José Anoll, a quien había manifestado su deseo de hablar con el Director.

Después de dirigirnos mutuos saludos de cortesía, me dijo, con la mayor espontaneidad y confianza, que se llamaba Bienvenida Vidiella y Martí, de 83 años cumplidos de edad, habitante de Alfara (de donde es natural) y en Carrè nou, de la Plaça, casa conocida allí por Casa Vidiella.

Añadió que el motivo de querer hablarme era el habérselo recomendado, con mucha instancia, una maestra de Cofrentes, que pasa en Tortosa unos días de vacaciones, a consecuencia de haberle oído referencias sobre un célebre pilot, apellidado Colom.

Efectivamente, declaró a la dicha maestra en conversación de sobremesa, que siendo ella de edad poco más o menos de diez o doce años, una anciana de Alfara, por nombre Manuela (de la cual vive aún un nieto que es alguacil de Alfara llamado Sansano del apellido de la familia, que cuenta ahora unos 70 años según le pareca), de 98 años de edad, con crédito de mucha memoria y de ser archivo viviente de las cosas de dicho pueblo, que su bisabuelo le comunicó, muchos años atrás, que de su familia procedía un antiguo y célebre piloto (de ahí la denominación de Casa pilot que aún se conservaba allí), que tenía un barco en el Ebro y que con él hacía comercio, incluso por mar.

Este tal pilot, de Alfara, tenía un amigo apellidado Colom (así, com eme final, repetido varias veces), que se vanagloriaba de haver descubierto un nou món, terres cap al cel, molt lluny, a pesar de lo cual ninguna recompensa había recibido. El tal Colom, era del barrio de santa Genova, que estaba ¿dijo el declarante? en Ferrerías de Tortosa. Preguntada que aclarase lo de santa referido a Génova, respondió que lo de santa lo añadía la referida Sra. Manuela, pensando que el nombre Génova era una corrupción del nombre Genoveva, que fué Santa.

De tal Colom, decía el pilot de Alfara, que murió encarcelado y cargado de cadenas, por hablar mal del gobierno de España, por no haberle premiado su descubrimiento.

Estas fueron las declaraciones que me hizo la nombrada Doña Bienvenida, así conocida en Alfara.

Su hablar sereno y mesurado, ajeno a toda nerviosidad y apasionamiento, me causó satisfactoria impresión de estar en sus cabales. Al significarle yo cómo podía recordar cosas tan lejanas, me respondió que siempre tuvo mucha memoria, y que recordaba todo como si lo estuviera viendo y oyendo.

Esto escribí inmediatamente”.

Certament, el relat del pilot té dues dades que són ben sabudes d'En Colom: la descoberta del Nou Món i la caiguda en desgràcia del descobridor per desavinences amb la monarquia imperant, els Reis Catòlics. En canvi, d'altres referències difereixen de les troballes dels estudiosos de l'Institut Nova Història (Jordi Bilbeny, Cristòfor Colom. Príncep de Catalunya. Proa, 2006) atès que s'ha localitzat casa seva a Barcelona, d'on seria originari.

Pel que fa a l'esment de Gènova, cal dir que el que avui és un barri de Tortosa fou, durant molts segles, una illa al bell mig del riu Ebre. L'illa es deia Gènova o dels genovesos per haver estat cedida per Ramon Berenguer IV a les forces genoveses que l'havien ajudat a conquerir Tortosa contra els sarraïns. Al segle XVII, aquesta illa es podia veure al mapa; en acabat, per acumulació de sediments, va restar unida a terra ferma.

Alfara de Carles és un poble petit, d'uns 400 habitants, que conserva la vitalitat gràcies a l'activitat agrícola al camp (vam veure-hi molts bancals d'olivers, ametllers i garrofers, als marges de la carretera tot aconduint el cotxe vers el sud i enraonant de tot i de res, també de les nostres respectives famílies, que s'assemblen tant amb dona i un xiquet), a les granges avícoles i de porcs, a les cases rurals on fer-hi estada turística, als restaurants, al forn de pa, a la carnisseria i a les botigues de comestibles que hi ha. Un dels personatges històrics interessants és Panxampla, malnom d'En Joan Pujol Fontanet (1857-1883), el bandoler alfarenc que fou, tal vegada, el darrer de Catalunya.

Quan vam arribar-hi, vam visitar-hi, primer, l'església de Sant Agustí. Restaurada l'any 2020, fou construïda l'any 1771, fins al 1790, aprofitant una construcció anterior. Sobre un carreu de la cantonada posterior, s'hi pot llegir un petit text i la data 1769.

A la clau de volta de la porta del temple, hi diu: "Año 1776". I el guardapany de la portalada principal és borbònic atès que el dibuix de la peça de ferro forjat al voltant del forat del pany històric reproduïx la flor de lis, armes dels Borbons.

Guardapany borbònic de la portalada de l'església d'Alfara de Carles.

Albirant, des de les runes del castell, a dalt de tot de la vila, els Ports, vam trobar-hi encara un topònim que ens va cridar l'atenció, indicat en un mural explicatiu del que teníem al davant dels nostres ulls: "Cova Colom", entre el "Pinar de Manuel" i la "Mola Carrascosa".

Mapa dels Ports visibles des d'Alfara de Carles amb els topònims corresponents: Cova Colom i d'altres.

En acabat, vam adreçar-nos, a l'hora acordada, les dotze del migdia, a l'Ajuntament, on vam trobar-nos amb En Joan Royo, estudiós local que hi treballa i que ens havia convidat a visitar el poble per tal d'esbrinar alguna dada més sobre aquest pilot relacionat amb En Colom. Després de conversar amb ell i de rebre de part seva unes fotocòpies del llibre d'En Bayerri, vam anar a fins a la casa que ens interessava. Allí hi vam trobar el batlle del poble, En Jordi Forné Ribé, que ens va atendre molt amablement i ens va comentar diversos aspectes de la casa. Moltes gràcies a tots dos.

Porta d'entrada a cal Pilot d'Alfara de Carles.

La casa és al carrer de Paüls, núm. 30, d'Alfara de Carles. Té un aspecte humil. La porta d'entrada es troba mirant cap al carrer de Paüls, que desemboca a l'era del poble, on ara encara s'hi fan els tradicionals bous (quan hi vam ser, encara hi havia els empostissats de la festa). La façana lateral té un mirador afegit encarat cap a l'era. A més de la planta baixa, té un primer pis i, a més, un segon pis que sembla afegit, de nova construcció damunt del que havia estat el terrat.

Rajola amb l'escut d'Alfara de Carles, al damunt de la porta d'entrada a cal Pilot d'Alfara de Carles.

Façana principal de cal Pilot, al núm. 30 del carrer de Paüls d'Alfara de Carles.

Façana lateral de cal Pilot que dona a l'era pública amb les instal·lacions de fusta emprades per als bous de les festes populars.

Imatge general de l'era que hi ha al costat de la casa Pilot d'Alfara de Carles.

D'esquerra a dreta, En Biel Ferrer; En Jordi Forné Ribé, batlle d'Alfara de Carles; En Joan Royo, estudiós local; i En Jordi Bilbeny.

Al restaurant Can Godoy, on vam dinar (sota l'atent esguard dels caps dels cérvols i dels porcs senglars dissecats exposats solemnement a les parets) la mar de bé (cuina catalana de la millor: una magnífica paella d'arròs de pollastre amb una amanida verda generosa, tot regat amb bon vi de la terra i, per postres, mel i brossat), la mestressa, una dona molt amable d'una seixantena d'anys d'edat, ens va confessar que recordava vagament el cas del pilot, però que, evidentment, era sabedora del topònim local casa Pilot, amb el qual estava relacionat el relat. Altres persones amb les quals vam enraonar breument i informalment pel carrer també ens ho van comentar així.